

महाराष्ट्र राज्याच्या अर्थसंकल्पात महिलांविषयक तरतुदी व योजना : एक दृष्टिक्षेप

प्रा. श्रीमती आर.एम. वाठ
वाणिज्य अधिव्याख्याता
इंदिरा महाविद्यालय, कळंब, जि. यवतमाळ

प्रस्तावना

देशाच्या विकासात स्त्रियांचे महत्त्व अतिशय जास्त आहे. स्त्रियांचा सर्वांगीण विकास व्हावा म्हणून भारतीय अर्थव्यवस्थेत लिंगावर आधारित बजेट ही संकल्पना पुढे आली. याद्वारे शासकीय विविध योजनांचा लाभ राष्ट्रात, राज्यात, समाजात आणि ग्रामीण भागातील स्त्रियांपर्यंत पोचावा आणि पुरुष व स्त्रियांची विषमतेचे असंतुलन दूर करता यावे यासाठी मुख्य बजेट मध्येच लिंगावर आधारित बजेटचे समायोजन करून बजेट प्रस्तुत करण्यात आले. सध्या भारतात कल्याणाची जागा सशक्तीकरणांनी घेतली असून लिंगावर आधारित बजेट वितरीत केले आहे. सर्वप्रथम लिंगावर आधारित बजेटची संकल्पना ऑस्ट्रेलियात १९८४ मध्ये मांडली. १९८९ मध्य ब्रिटीश वुमन बजेट ग्रुप या संघटनेचा वैचारिक दबावातून इंग्लंडमध्ये लिंगाधारीत मूल्यमापनाची सुरुवात करण्यात आली. १९९३ मध्ये कॅनडा या देशात तर १९९५ मध्ये दक्षिण आफ्रिका या देशात लिंगावर आधारित बजेट मांडल्या गेला. सध्या जगातील ७० देशात लिंग आधारित बजेटचा उपयोग केला जात आहे.

लिंगावर आधारित बजेट म्हणजे स्त्रियांकरिता वेगळे बजेट निर्माण करणे नसून मुख्य बजेटमध्येच समायोजन करून सामाजिक आणि लैंगिक विषमता दूर करणे होय. स्त्री भुणहत्या समाज व्यवस्थेत स्त्रीला न मिळणारे फायदे त्यांचे शोषण, त्यांच्यावर होणारे अन्याय स्त्रियांचे अधिकार, साक्षरता इ. सर्व आकडेवारींचे अवलोकन करून महिलांना सशक्त करण्यासाठी त्यांना शिक्षण अधिकार वित्तीय सहायता आणि स्वयंनिर्भरतेची गरज आहे. भारतीय अर्थव्यवस्थेचा विचार करता आज लिंग आधारित बजेटची संकल्पना पुढे आलेली आहे. या सरकारी योजनेचा लाभ हा समाजातील प्रत्येक स्त्रीला मिळाला पाहिजे अशी राष्ट्र आणि राज्य यांचे प्रयत्न सुरू आहे.

महाराष्ट्र राज्याचा अर्थसंकल्प

२०१३-१४ अर्थसंकल्पातील महिला विषयक तरतुदी

सन २०१३-१४ च्या अर्थसंकल्पात महाराष्ट्र शासनाने महिला आणि लहान मुलांच्या आरोग्याची आणि सुरक्षिततेची विशेष दक्षता घेतली आहे. त्या योजना खालील प्रमाणे -

१. पोषण आहार कार्यक्रम - सन २०१३-१४ मध्ये १२९४ कोटी ७६ लाख रुपये गरोदर स्त्रिया, स्तनदा माता व ० ते ६ वयोगटातील मुलांमुलींच्या एकात्मिक बाल विकास योजनेअंतर्गत पोषण आहार कार्यक्रम राबविण्यात आला होता.

२. राजीव गांधी सबला योजना - या योजनेत २०१३-१४ साली केंद्र व राज्य शासनाचा ५०-५० टक्के वाटा होता. या योजनेचे बजेट ११० कोटी ७८ लाख रुपये अपेक्षित होते. महाराष्ट्र राज्यात बीड, नांदेड, मुंबई, नाशिक, गडचिरोली, बुलडाण, कोल्हापूर, सातारा, अमरावती, नागपूर आणि गोंदिया या जिल्ह्यातील २०७ प्रकल्पात वर्षे ११ ते १८ या वयोगटातील किशोरवयीन मुलींच्या सक्षमीकरणासाठी राजीव गांधी सबल योजना सुरू करण्यात आली होती.

३. मुलींची वसतीगृहे- सन २०१३-१४ मध्ये १०० कोटी रुपये या योजनेसाठी होते यासाठी केंद्र शासनाचा ९० टक्के व राज्य शासनाचा १० टक्के हिस्सा होता. एक स्त्री शिकली तर संपूर्ण कुटुंब शिकते. स्त्रियांचे समाजातील मागासलेपणा दूर करायचे असेल तर त्यांना शिक्षण देणे गरजेचे आहे. आजही आपल्याकडे शैक्षणिक गळतीमध्ये मुलींचे प्रमाण जास्त आहे. ते कमी करायचे असेल तर त्यांना शैक्षणिक सुविधा देणे त्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टिने वसतीगृहे बांधण्याची योजना होती.

अर्थ संकल्पातील महिला विषयक तरतुदी २०१४-२०१५

१. महिला बालसुरक्षेसाठी १०५ समुपदेशन केंद्र स्थापणार.
२. स्त्रीभ्रूणहत्या रोखण्यासाठी सुकन्या योजना.
३. मुलींसाठी सुकन्या योजना
४. लैंगिक अत्याचार रोखण्यासाठी १५ कोटी १० लाख ची तरतूद.
५. अंगणवाडी सेविकांच्या मानधनात वाढ.
६. अंगणवाडी सेविकांना निवृत्तीनंतर १ लाख रू.
७. ठेवी बुडालेल्या उपवर मुलींच्या पालकांना एक लाखाची मदत.

२०१५—२०१६ अर्थसंकल्पातील महिला विषयक तरतुदी

१. व्यवसाय कर — मासिक रुपये सात हजार पाचशे पेक्षा जास्त वेतन असणाऱ्या सर्व महिलांना व्यवसाय कर भरावा लागायचा. त्याची मर्यादा वाढवून दहा हजार रुपये करण्यात आली होती. दहा हजार रुपये पर्यंत मासिक वेतन असणाऱ्या महिलांना यापुढे व्यवसाय कर लागणार नाही. याचा जवळपास एक लाख पन्नास हजार नोकरदार महिलांना लाभ होईल असा अंदाज होता.
२. महिलांच्या पर्सस व हॅण्डबॅग वरील मूल्यवर्धित कराचा दर साडेबारा टक्क्यावरून पाच टक्के करण्यात आला.
३. मुलींसाठी वसतिगृह—माध्यमिक शाळेत दाखल होणाऱ्या मुलींचे गळतीचे प्रमाण कमी करण्याकरिता २०१४—१५ च्या आर्थिक बजेट पेक्षा दुप्पट म्हणजे ११२ कोटी ५२ लाख रू इतकी तरतूद मुलींच्या वसतिगृह बांधण्याची योजना होती.
४. मुलींच्या शासकीय वसतिगृहांना संरक्षक भिंत बांधणी. महाराष्ट्रातील सर्व मुलींच्या शासकीय वसतिगृहांना टप्पाटप्पांनी संरक्षक भिंत बांधण्याचे शासनाने नियोजन असून सन २०१५—१६ मध्ये नियोजन विभागांतर्गत अतिरिक्त नियम व्ययापैकी २५ पैकी रुपये आहे. येत्या तीन वर्षांत राज्यातील सर्व वसतिगृहांना संरक्षक भिंती बांधण्याचा शासनाचा निर्धार आहे.
५. महिला बचत गटांचे सक्षमीकरण नारी शक्तीचा सन्मान व आदर करत महिलांचे सक्षमीकरण व त्यांना आत्मनिर्भर करण्यासाठी विविध योजना व या योजना राबविण्यात महिला वर्गास सूक्ष्म वित्तपुरवठा करण्याची शासनाचा मनोदय आहे.
६. पोषण आहार — पोषण आहारासाठी स्थानिक कृषी उत्पादनाच्या माध्यमातून चांगले तसेच दर्जेदार पोषण आहार उपलब्ध करून देण्याचा शासनाचा मानस आहे. हा पोषक आहार महिला बचत गटांच्या माध्यमातून उपलब्ध करून देण्यासाठी त्यांना यंत्रसामग्री खरेदीसाठी मदत करण्यात येईल. तसेच महिला बचत गटांनी उत्पादित केलेल्या वस्तूंच्या विक्रीसाठी जिल्हास्तरावर कायमस्वरूपी 'पुण्यश्लोक अहिल्याबाई होळकर बाजारपेठ' निर्माण करण्याचा शासनाचा मानस आहे. यासाठी नियोजन विभागांतर्गत अवितीरित नियतव्ययापैकी २०० कोटी रुपये नियत व्यय चिन्हांकित केला आहे.
७. अंगणवाडी सेविकांचे मानधन — अंगणवाडी सेविका, मिनी अंगणवाडी सेविका व मदतनीस यांच्या मानधनात केलेली वाढ दि. १ एप्रिल २०१५ पासून लागू करण्यात येईल.
८. माझी कन्या भाग्यश्री — केंद्र सरकारच्या 'बेटी बचाओ बेटी पढाओ' या योजनेच्या धर्तीवर 'माझी कन्या भाग्यश्री' या नावाने नवीन योजना राज्यात सुरू करण्यात येत आहे. यासाठी सन २०१५—१६ मध्ये नियोजन विभागांतर्गत अवितीरित नियतव्ययापैकी २०० कोटी रुपये नियतव्यय चिन्हांकित केला आहे.

२०१६—१७ अर्थसंकल्पातील महिला विषयक तरतुदी

१. मुलींच्या वसतिगृहासाठी ५० कोटी रुपये इतका नियतव्यय आहे.
२. राज्यातील मुलींसाठी दि. १ एप्रिल २०१६ पासून 'माझी कन्या भाग्यश्री' योजना राबविण्यात येणार असून त्यासाठी २५ कोटी रुपये इतका नियतव्यय आहे.
३. आदर्श अंगणवाडी कार्यक्रमांतर्गत १० हजार अंगणवाड्या आदर्श करण्यासाठी १०० कोटी रुपये नियतव्यय आहे.
४. महिलांसाठी स्वतंत्र 'तेजस्विनी बस'
५. राज्य महामार्गावर महिलांसाठी स्वच्छतागृहे.

६. अंगणवाडी सेविका व मदतनिसांना विमा संरक्षण.
७. महिला बचत गटांना शून्य टक्के व्याजाने कर्ज
८. 'माझी कन्या भाग्यश्री योजना'
९. ब्रेस्ट कॅन्सरच्या पडताळणीसाठी वापरण्यात येत असलेल्या मॅमोग्राफी यंत्र करमाफ.
१०. कै. बाळासाहेब ठाकरे स्मृती मातोश्री ग्रामपंचायत व महिला सक्षमीकरण अभियान.

सारांश

महिला सक्षमीकरणाकरिता वरीलप्रमाणे विविध प्रकारच्या तरतुदी आणि योजना महिलांच्या आर्थिक आणि सामाजिक सुरक्षिततेकरिता तयार करण्यात आल्या. वास्तविक परिस्थिती अशी आहे की, या योजना ज्या महिलांसाठी तयार करण्यात आल्या, त्या महिलांपर्यंत पोचतच नाही प्रत्येक अर्थसंकल्पात मुलींच्या वसतिगृहाच्या तरतुदी आहेत. पण अजूनही काही शासकीय वसतीगृह आहे त्या परिस्थितीच आहे. अंगणवाडीच्या सेविका व मदतनीसांठी योजना आहेत. 'माझी कन्या भाग्यश्री' योजना मुलींसाठी आहेत. या योजना महिला आणि मुलींपर्यंत पोहचल्या पाहिजे तसेच महिलांना त्यांच्या हक्काची आणि अधिकाराची अजूनपर्यंत पूर्णपणे जाणीव झालेली नसल्याचे दिसून येते. अनेक अहवालावरून महिला ह्या आर्थिकदृष्ट्या सक्षम झाल्या असल्यातरी मानसीकदृष्ट्या त्या दबावात असल्याचे दिसून येते. जोपर्यंत महिला स्वतःहून मानसीक गुलामगिरीतून मुक्त होणार नाही, स्वतःवर निर्भर राहणार नाही, तोपर्यंत सरकारने कितीही योजना आखल्या तरी सर्वार्थाने महिलांचे सक्षमीकरण होणार नाही. महिलांना स्वतःचे सहकार्य आणि निर्धार अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

निष्कर्ष

१. जास्तीत जास्त महिला व मुलींनी शिक्षण घेतले पाहिजे.
२. महिलांना अर्थसंकल्पातील तरतुदींची माहिती असली पाहिजे.
३. ज्या महिलांसाठी या योजना तयार करण्यात येतात त्या त्यांच्या पर्यंत पोहचल्या पाहिजे व त्याचा फायदा त्यांना झाला पाहिजे.
४. समाजात महिलांना त्यांच्या हक्काची व अधिकाराची जाणीव करून देण्याची गरज आहे.
५. महिलांनी मानसिक गुलामगिरीतून मुक्त होवून आत्मनिर्भर व्हायला पाहिजे.

संदर्भ

1. www.maharashtra.gov.in/budget-2013-14
2. www.maharashtra.gov.in/Budget-2014-15
3. www.maharashtra.gov.in/Budget-2015-16
4. www.maharashtra.gov.in/Budget-2016-17

